

УДК 338.488.2-6:640.4;
JEL

ВТРАТИ ТА НАПРЯМИ ПОРЯТУНКУ ТУРИСТИЧНОГО БІЗНЕСУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Ореста Бордун¹, Віра Шевчук², Володимир Монастирський³, Ольга Лучка⁴

¹Львівський національний університет імені Івана Франка,
79000, м. Львів, вул. Дорошенка, 41,
e-mail: oresta.bordun@lnu.edu.ua; ORCID: 0000-0002-2003-2013

²Львівський національний університет імені Івана Франка,
79008, м. Львів, просп. Свободи, 18,
e-mail: vira.shevchuk@lnu.edu.ua; ORCID: 0000-0002-0925-6489

³Львівський національний університет імені Івана Франка,
79000, м. Львів, вул. Дорошенка, 41,
e-mail: volodymyr.monastyrskyu@lnu.edu.ua; ORCID: 0000-0003-3942-8496

⁴Львівський національний університет імені Івана Франка,
79008, м. Львів, просп. Свободи, 18,
e-mail: olha.luchka@lnu.edu.ua

Анотація. Метою статті є оцінка втрат вітчизняного туризму від війни України з росією та надання рекомендацій щодо порятунку туристичного бізнесу на основі здійсненого аналізу. Аналіз втрат туризму здійснювався за кількома напрямками: фактичні витрати у вигляді зниження надходження податків до бюджетів різних рівнів (в тому числі через скорочення кількості платників податків); прямі втрати від руйнувань об'єктів туристичної галузі; непрямі втрати від зменшення доходів від туризму у майбутньому; потреба у відновленні туристичної галузі. Зроблено висновок, що прогнозовані витрати на відновлення туристичної індустрії повинні включати витрати на відновлення багатьох інших галузей України (зокрема на відновлення транспортної інфраструктури). Запропоновано комплекс заходів поетапного відновлення діяльності туристичної сфери, що включає 5 блоків: фінансове забезпечення; територіальне вдосконалення туристичних потоків (транспортна логістика); галузева оптимізація (поєднання підприємств у кластерні утворення); покращення маркетингу шляхом створення національної туристичної маркетингової організації та її дочірніх філій; секторальне (видове) вдосконалення туризму України.
Ключові слова: туризм, туристичний бізнес, туристична галузь, туристична індустрія, суб'єкти туризму, втрати, витрати, туристичний збір.

Постановка проблеми. Світова туристична сфера перебуває у глибокій економічній кризі впродовж останніх двох років через пандемію коронавірусу та

протиепідеміологічних заходів, які запроваджує Всесвітня організація охорони здоров'я. Індустрія міжнародного туризму – одна з найбільш постраждалих галузей економіки. Втім в січні 2022 року почали зростати бронювання на літній та весняний сезони і туристичні підприємства відновлювались після глибокої депресії. У всіх регіонах світу спостерігалось значне поживлення турпотоку у порівняно з низьким рівнем початку 2021 року: найвище в Європі (+350%) та Америці (+112%). Однак такий ріст на тлі слабких результатів у 2021 році не перебиває перед пандемічних результатів, і кількість прибуттів залишається на 36% і 40% нижче рівня 2019 року в обох регіонах відповідно [1]. Проте російське вторгнення в Україну посилює глобальну світову економічну невизначеність та підірвало довіру споживачів, поставило під сумнів Європу, як дестинацію для мирного туризму, та збільшило невизначеність відносно інвестицій у туристичну індустрію.

Український туристичний бізнес страждає разом зі всім світом та функціонує на межі виживання. Наприкінці 2021 року намітились позитивні тенденції відродження туризму – туристичний потік іноземних туристів в Україну досягнув 3 млн осіб [2], були вже бронювання на сезон 2022, власники туристичних підприємств розраховували на хороший рік та прибутки, що після розпаду пандемії коронавірусу почали знову зростати. Але вже на початку року, коли напруження між Україною та Росією загострювалось, дедалі більше бронювань скасовували. З початком війни туристична галузь опинилась у найгіршій ситуації за всю історію розвитку українського туризму. Як зберегти туристичну індустрію України для нащадків – це питання яке ми намагаємось вирішити в нашій статті на основі аналізу сучасного стану та прогнозів втрат на майбутнє.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням оцінки втрат від війни в Україні, зокрема збиткам у туристичній галузі, сьогодні займається широке коло як вітчизняних, так і зарубіжних науковців. Хоча праці іноземних науковців більшою мірою присвячені впливу війни в Україні на світову економіку і туристичну індустрію, дослідження кремих науковців містять оцінки збитків від вторгнення Росії в Україну і рекомендації щодо відновлення економічного потенціалу нашої держави у короткостроковій та довгостроковій перспективах (у туристичній галузі зокрема).

Джастін-Дамієн Генетт, Філіп Кенворті та Коллетт Вілер (Justin-Damien Guénette, Philip Kenworthy, and Collette Wheeler), говорячи про наслідки війни в Україні для світової економіки, оцінюють прогнозні втрати України від російського вторгнення у вигляді падіння ВВП на 45% через знищення критичної кількості виробничої інфраструктури, пошкодження транзитних шляхів транспортування сушею, втрати доступу до Чорного моря тощо. На думку авторів, у майбутньому Україна потребуватиме додаткової зовнішньої фінансової допомоги та її борг, ймовірно, доведеться реструктуризувати для підтримки надійної реконструкції та відновлення, а також для закріплення фінансової стійкості [3].

В свою чергу Василь Астров, Махді Годсі, Річард Грівсон (Vasily Astrov, Mahdi Ghodsi, Richard Grieveson) та інші, здійснюючи оцінку вторгнення Росії в Україну у контексті гуманітарного, економічного та фінансового впливу в короткостроковій та середньостроковій перспективі, оцінюють збитки та руйнування фізичної

інфраструктури у розмірі 62,6 мільярда доларів США. Автори наголошують, що на регіони України, які зараз безпосередньо постраждали від конфлікту, припадає 53% ВВП. Близько третини промислового та сільськогосподарського виробництва та близько чверті експорту припадає на конфліктні регіони, де ділова активність зупинилася. А оскільки чорноморські порти зазнали російського нападу, Україна втратила здатність продавати більше половини свого експорту, насамперед сільськогосподарських товарів і металів, і це попри те, що у 2021 році товарний експорт становив понад третину ВВП країни [4].

Водночас А. Піо, А. Біт і Р. К. Куо (А. Pio, А. Beath and R. C. Kuo) у своєму дослідженні про вплив війни в Україні на світову торгівлю та інвестиції оцінюють також і ефект на глобальний туризм. Вони констатують, що в'їзний туризм до України сильно постраждав і, ймовірно, залишатиметься таким, доки конфлікт не буде повністю вирішено та навіть далі. Дослідники зазначають, що у 2019 році туризм становив 6,3 % економіки України та 6,9 % загальної зайнятості, а витрати міжнародних відвідувачів становили 3,7 % від загального експорту. На прикладі інших постконфліктних країн автори дослідження припускають, що українському туристичному сектору, ймовірно, знадобляться роки, щоб відновитися після закінчення війни [5].

Серед актуальних статей вітчизняних науковців слід виокремити працю А. Кулика, присвячену методології оцінки збитків нерухомості, спричинених війною, на прикладі Сирії, Іраку, Ємену, Гази [6]. На основі аналізу міжнародного досвіду у статті критично проаналізовано поточний підхід щодо оцінки збитків, застосовуваний Міністерством економіки [7] та Київською Школою Економіки (KSE) [8].

Багато українських науковців, констатуючи критичний стан туристичної індустрії, що чи не найбільше серед інших галузей постраждала від російського вторгнення, пропонують шляхи порятунку туризму в Україні. Бойко В.О. і Далевська Н.М. [9] та О. Фастовець [10] проаналізували розвиток туристичної сфери у різних країнах світу, які потерпіли від збройних конфліктів (Хорватії, Ізраїлю, Кіпру, Єгипту та ін.), і окреслили ресурсний потенціал України, який може використовуватись для розвитку різних видів туризму після закінчення війни. Дослідниками запропоновані перспективні види туризму України на сучасному етапі: лікувальний, екологічний, гірськолижний, гастрономічний та темний (dark) туризм на територіях, що були окуповані російськими військами.

Цікавою є також стаття Барвінок Н. В., у якій розглядаються питання перспектив та значення розвитку воєнного туризму на території України після закінчення російсько-української війни, що в подальшому може стати одним із важливих напрямів патріотичного виховання молодого покоління українців та висвітлення масштабності подій війни у світовому просторі [11].

Незважаючи на значну кількість публікацій, бракує окремих ґрунтовних досліджень, спрямованих на оцінку втрат від військового вторгнення саме в туристичній галузі України, з конкретними рекомендаціями щодо її підтримання на сучасному етапі та шляхів відновлення у майбутньому.

Постановка завдання. Метою статті є оцінка втрат вітчизняного туризму від війни України з росією та надання рекомендацій щодо порятунку туристичного бізнесу

в короткостороковій і довгостороковій перспективах на основі здійсненого аналізу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Війна в Україні створює нові проблеми для глобального економічного середовища та ризикує завадити відновленню довіри до безпеки подорожей. Хоча на Україну припадало менше 1 % витрат на міжнародний туризм у 2020 році, закриття повітряного простору та заборона на російських перевізників впливають на внутрішньоєвропейський туризм. Це також призводить до відхилень на далекомагістральних рейсах між Європою та Східною Азією, що підвищує витрати. Глобальна індустрія туризму може втратити щонайменше 14 мільярдів доларів у доходах, якщо конфлікт затягнеться [12].

Світова Організація Об'єднаних Націй ініціювала засідання Ради Безпеки ООН за Арріа-формулою на тему: «Знищення культурної спадщини як наслідок російської агресії проти України». На засіданні були присутні як постійні представники країн в ООН, так і представники ЮНЕСКО та Міжнародної ради пам'яток та видатних місць (ICOMOS), які нещодавно відвідали Україну. Від початку військової агресії росіяни здійснили 423 злочини проти української культурної спадщини і ця кількість не є остаточною, оскільки воєнний конфлікт триває. Знищується як історична так і природна спадщина. Серед пошкоджених об'єктів: 128 об'єктів нерухомої культурної спадщини, які мають офіційний статус пам'яток; 147 культових споруд (50 з них перебувають на обліку як пам'ятки історії, архітектури та містобудування або цінні історичні споруди); 136 належать до християнських громад (125 – православні, 10 – протестантські, 2 – католицькі), 4 – до ісламських, 6 – до єврейських; 46 меморіальних пам'ятників на честь історичних осіб та подій XIX – початку XXI ст.; 33 музеї та заповідники; 59 культурних центрів, театрів і кінотеатрів; 40 бібліотек [13].

Пошкодження та руйнування об'єктів нерухомої культурної спадщини, що є результатом ракетних ударів, бомбардувань та артилерійських обстрілів, наразі зафіксовано у 15 регіонах України. Географічно це охоплює майже всю територію України від Луганської та Донецької областей на сході України до Львівської області біля кордону з Польщею на заході.

Втрачено природні туристичні локації на територіях, що тимчасово окуповані: Олешківські піски, Асканія-Нова, Кінборська коса, Джарилгач, побережжя Азовського моря (Генічеськ і Рожеві солені озера, Кирилівка, Скадовськ, Бердянськ, Очаків, частково Скіфський курган). Також тимчасово замінованими є прикордонні райони України з Білоруссю, що унеможлиблює відпочинок на озерах Волині та сплави по ріках НПП Прип'ять-Стохід.

Армія агресора не зважає на релігійні споруди на території України, це яскраво демонструє повне забуття моралі та відмову від загальнолюдських цінностей. З початку повномасштабного вторгнення російські загарбники завдали руйнувань щонайменше 183 релігійним спорудам в Україні за інформацією пресслужби Міністерства культури та інформаційної політики. 5 із 183 ушкоджених внаслідок атаки росії споруд є мусульманські, 5 – єврейські, решта 173 – християнські. Найбільша кількість зруйнованих релігійних споруд розташовані у Донецькій (45) та Луганській (40) областях, далі йдуть Київська (34) та Харківська (25) області [14]. Найвідомішими

об'єктами сакрального туризму, які пошкоджені в ході воєнних дій, є: Святогірська лавра та собори Чернігівщини, в тому числі Чернігівський дитинець та історичні вали, Спасо-Преображенський собор XI століття, Катерининська церква XVIII століття, Борисоглібський собор XII століття, Слеський Успенський монастир XI століття та інші.

Недоступною стала Чорнобильська зона, яка приваблювала велику кількість іноземних та внутрішніх туристів, які цікавились темним туризмом. Сильно пошкоджена готельна інфраструктура в Чернігові, Одесі, Бахмуті.

Але найгірша ситуація склалась на сьогодні з транспортною інфраструктурою, яка входить в комплекс туристичної індустрії і без її належного функціонування неможливо організувати будь-яку туристичну діяльність, окрім пішої. Об'єкти транспортної інфраструктури Київської, Житомирської, Чернігівської, Сумської, Харківської та інших областей є пошкодженими і не здатними забезпечити належний рівень обслуговування туристів. За даними оцінки КСЕ за підтримки Офісу Президента України, Міністерства економіки, Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій, Міністерства інфраструктури та Міністерства розвитку громад та територій пошкодження інфраструктури становить: 23,8 тис. км доріг, на ремонт яких потрібно витратити 29,8 млн дол.; 11 аеропортів (6,8 млн дол.); 6,6 тис км залізничних колій та 41 залізничних мостів (3, 6 млн дол.); 295 автомобільних дорожніх перехресть та мостів (1,6 млн дол.) [8] та інша транспортна інфраструктура, така як водна, ще не оцінена. Особливо це стосується водних портів Одеси та окупованих територій, які є пошкодженими і це негативно позначається на міжнародних експортних потоках, бо здебільшого вони обслуговувались морським транспортом.

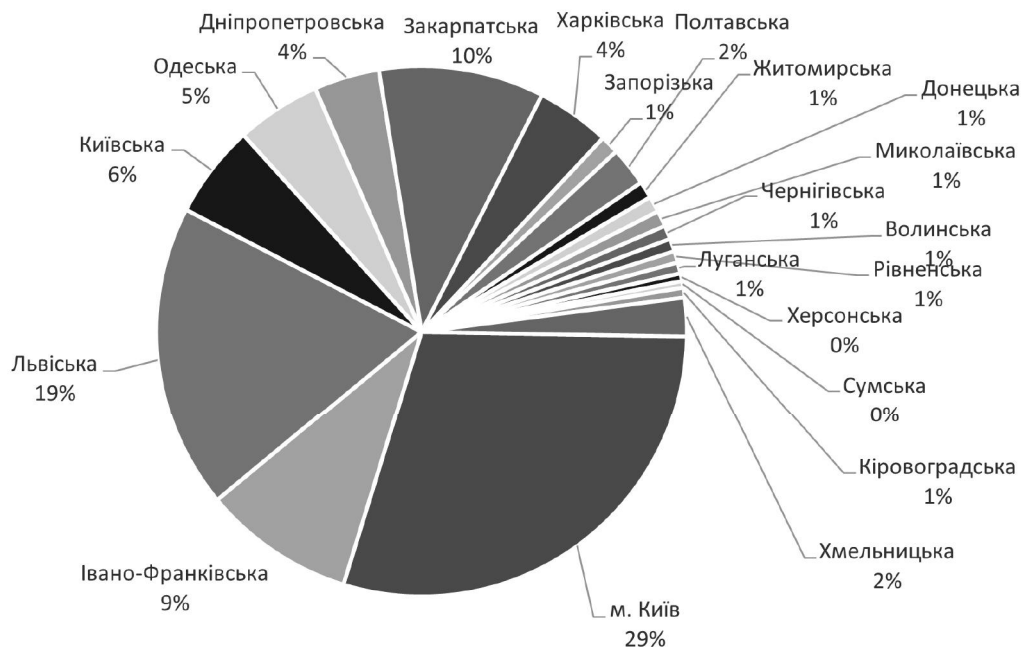
Економіка країни, майже всі галузі промисловості паралізовано. Туризму більше немає – ані внутрішнього, ані міжнародного. Туризм буде однією з останніх галузей, що відновиться після війни. Потрібно буде відбудувати інфраструктуру та відновити польоти, а тоді думати вже про туристів.

Знищення культурного та інфраструктурного надбання в ході бойових дій негативно впливає на діяльність всієї туристичної сфери України та позначається на економічній її ефективності.

Одним з найважливіших економічних показників діяльності туристичної індустрії є туристичний збір, який туристи сплачують в готелях та інших закладах розміщення, тому його обсяг прямопропорційно залежить від кількості туристів у регіоні. Обсяг надходжень від сплати туристичного збору України понизився під час коронавірусної пандемії 2019-2020 рр. [15], проте вже у 2021 році розпочався процес поступового відродження туристичної індустрії і тільки намітилися позитивні тенденції зростання прибутку у туристичних підприємств, як 24 лютого 2022 року припинилася будь-яка туристична діяльність, окрім поселення внутрішньо переміщених осіб.

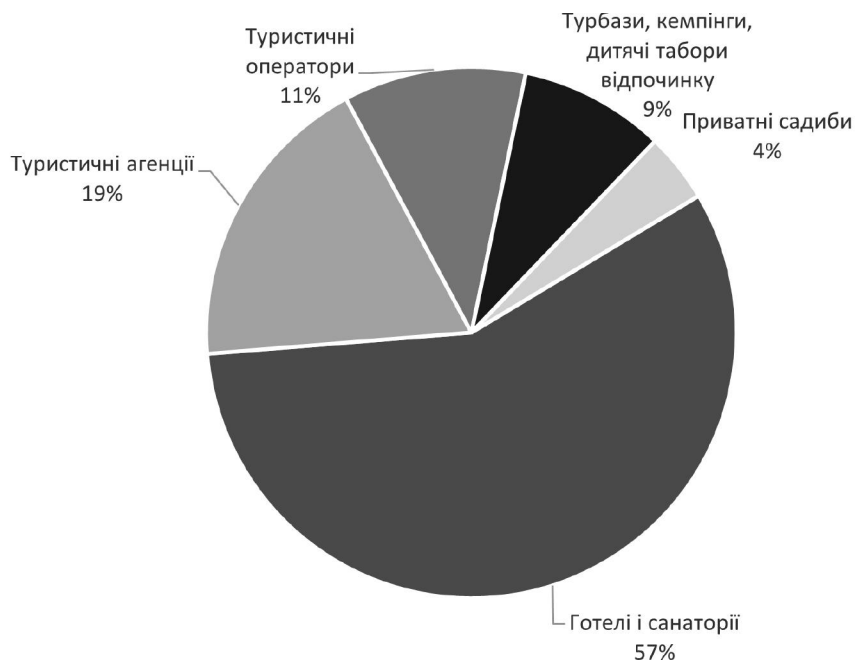
Як бачимо з рис.1, до ТОП-5 лідерів за сплатою туристичного збору за перші чотири місяці 2022 року увійшли місто Київ та 4 області: Львівська, Закарпатська, Івано-Франківська і Київська. В областях, які найбільше постраждали від російської окупації, частка сплаченого туристичного збору є незначною або наближається до нуля. Це пояснюється тим, що з початком окупації багато українців перемістилися зі східних,

центральної та південних областей у більш безпечний західний регіон. Саме завдяки потоку внутрішньо переміщених осіб туристичний збір за перші чотири місяці 2022 року сягнув 64 млн 611 тис. грн, що майже на 65% більше в порівнянні з аналогічним періодом 2021 року – тоді до бюджету надійшло 39 млн 206 тис. грн туристичного збору [16]. Таким чином, зростання туристичного збору у перші чотири місяці 2022 року не сигналізує про успішність туристичного бізнесу в Україні, а лише відображає сумні реалії вимушеного переселення великої кількості українських громадян.

Рис. 1. Структура надходжень до бюджету туристичного збору за областями України з 01.01.2022 р. по 01.05.2022 р. (складено на основі [16])

Щодо загальної суми сплачених податків суб'єктами туризму в Україні протягом січня-квітня 2022 року, то вона склала 645,8 млн. грн. і є меншою у порівнянні з аналогічним періодом минулого року на 18% [16]. Як бачимо з рис. 2, найбільше надходжень до бюджету забезпечили готелі і санаторії – 57%, надходження від діяльності туристичних агенств займають другу позицію (19%), а туристичні оператори – третю (11%). Турбази, кемпінги і дитячі табори відпочинку, а також приватні садиби забезпечили собі більш скромні позиції в рейтингу сплати податків, а саме 9% і 4% відповідно.

Рис. 2. Структура надходжень до бюджету різних суб'єктів у галузі туризму з 01.01.2022 р. по 01.05.2022 р. (складено на основі [16])

За даними Державного агентства розвитку туризму (ДАРТ) відбулося зниження на 24% у сумі надходжень від сплати податків протягом перших чотирьох місяців 2022 року у порівнянні з відповідним періодом 2021 року. Ще більше зниження продемонстрували турбази, кемпінги і дитячі табори відпочинку (на 58%). Водночас значне зростання спостерігалось щодо туристичних агенцій (на 85%) і туристичних операторів і приватних садиб (на 5% щодо обох категорій). Аналітики пов'язують даний факт з тим, що до цього звітного періоду увійшли два перші довоєнні місяці року, для яких характерні ранні бронювання на новорічні та різдвяні свята [16].

Слід також врахувати, що на скорочення суми сплачених податків вплинуло також зменшення кількості суб'єктів туризму в Україні у 2022 році у порівнянні з 2021 роком. Як бачимо з табл. 1, загальна кількість туристичних підприємств різних форм власності за перші місяці війни скоротилася на 10%. При цьому кількість юридичних осіб зменшилася на 18%, а фізичних – на 7%.

Таблиця 1

**Динаміка показників кількості туристичних підприємств різних форм власності
 (складено на основі [16])**

Суб'єкти туризму в Україні	31.12.2021	01.05.2022	Відх. абсолютне	Відх., %
Юридичні особи, од.	5238	4316	-922	-18%
Фізичні особи-підприємці, од.	11938	11084	-854	-7%
Усього	17176	15400	-1776	-10%

Водночас, на думку голови ДАРТ Мар'яни Олеськів, туристична галузь України тільки стоїть на порозі найбільших економічних втрат. Адже лютий і березень є завжди періодом низького туристичного сезону. Початок сезону припадає на травень-червень, досягає піку у липні-серпні, а у вересні-жовтні стартує діловий сезон [17].

Зниження у динаміці сум сплачених податків, як і кількості самих суб'єктів туризму, є важливими індикаторами втрат туристичної галузі України через російське вторгнення. Водночас важливо визначити прямі втрати від руйнування об'єктів туристичної інфраструктури, а також непрямі втрати в вигляді зменшення доходів туристичної галузі, як і здійснити попередню оцінку потреб у її відновленні. Інформація про збитки економіки України від війни з росією на сьогодні найбільш ґрунтовно зібрана і опрацьована спеціалістами KSE за допомогою ресурсу «росія заплатить». Втрати туристичної галузі, включно з прогнозованими непрямыми втратами і потенційними витратами на її відновлення узагальнені у табл. 2.

Таблиця 2

**Оцінка прямих, непрямих втрат та потреб у відновленні туристичної галузі України
 станом на 13.06.2022 року (складено на основі [8])**

Види втрат	Одиниця кількості	Первісна кількість об'єктів	Кількість пошкоджених об'єктів	Оцінка втрат, млрд грн	Оцінка втрат, млрд дол США
1	2	3	4	5	6
Прямі збитки (зруйновано)	од.	1876	28	0,30	0,00
Прямі збитки (пошкоджено)	од.	1876	21	0,10	0,00
Загальна сума прямих збитків через руйнування активів туристичної галузі				0,40	0,00
Загальні прямі збитки економіки України через руйнування активів				2600,00	95,5
% від загальних прямих збитків					0,00%
Непрямі втрати (зменшення доходів туристичної галузі)				110,80	3,80
Загальні непрямі втрати туристичної галузі				110,80	3,80
Загальні непрямі втрати економіки України				3700,00	126,80

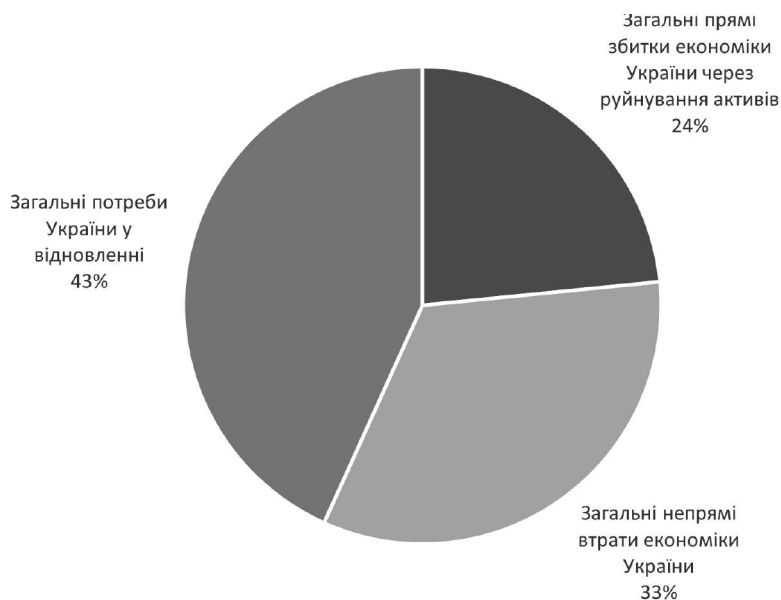
Закінчення табл. 2

1	2	3	4	5	6
% від загальних непрямих втрат					3,00%
Потреба у відновленні (ремонт та відбудова об'єктів туристичної галузі)				0,40	0,00
Компенсація частини непрямих втрат на підтримку та відновлення підприємств туристичної сфери				11,1	0,40
Витрати на обстеження прибережної туристичної зони на предмет розмінування	га		2 000 000,00	0,9	0,00
Витрати на розмінування прибережної туристичної зони	га		2 000 000,00	4,4	0,20
Загальна попередня потреба у відновленні туристичної галузі				16,80	0,60
Загальні потреби України у відновленні				4800,00	165,10
Загальні потреби України у відновленні (з урахуванням розмінування)					235,10
% від загальної потреби у відновленні					0,26%

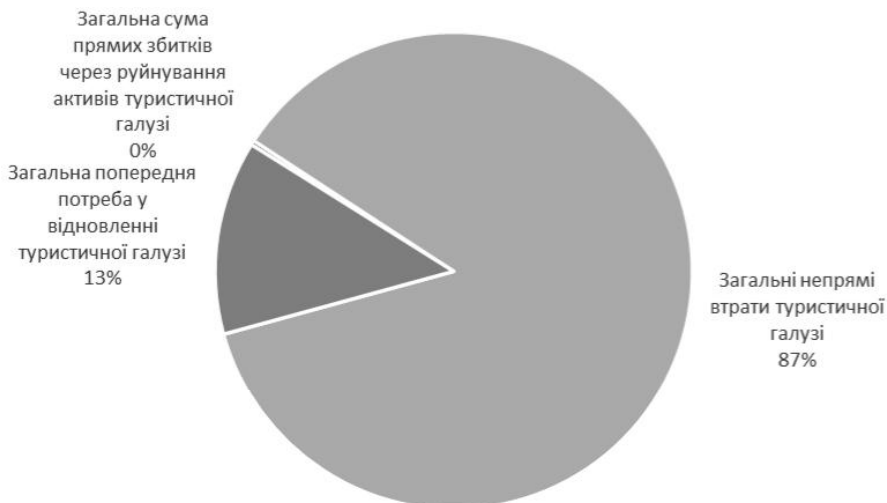
Як бачимо з табл.2, загальна сума прямих збитків через руйнування активів туристичної галузі, з яких 28 об'єктів зруйновано і 21 об'єкт пошкоджено, складає 0,40 млрд грн. станом на 13.06.2022 року. Слід уточнити, що йдеться лише про виключно об'єкти нерухомості туристичної галузі, без врахування культурних і релігійних споруд. А якщо врахувати, що культурна і релігійна сфера тісно переплетені з туристичною, то ці збитки є значно більшими. Загальні непрямі втрати туристичної галузі, що вимірюються зменшенням доходів від туризму, оцінюються в 110,8 млрд грн., що становить 3% всіх непрямих втрат економіки України від російського вторгнення. Крім того, відновлення туристичної галузі України потребуватиме витрат. Загальна попередня потреба у відновленні туристичної галузі оцінюється у 16,80 млрд грн., що складає лише 0,26% від загальної потреби у відновленні економіки України.

Насправді у структурі загальних втрат економіки України загальні потреби у відновленні складають 43%, непрямі втрати економіки – 33%, прямі збитки через руйнування активів – 24% (рис.3). Якщо дослідити структуру втрат туристичної галузі України (рис.4), то вони більшою мірою складаються з непрямих витрат (87%) і меншою мірою з витрат на відновлення – 13%. Це наштовхує нас на думку, що витрати на відновлення туристичної галузі умовно теж можна поділити на прямі (ремонт та відбудова об'єктів туристичної галузі, компенсація частини непрямих втрат на підтримку та відновлення підприємств туристичної сфери, витрати на обстеження прибережної туристичної зони на предмет розмінування, безпосередні витрати на розмінування тощо) та непрямі, наприклад, витрати на відновлення / будівництво доріг, мостів, аеропортів, тобто на створення тих об'єктів, без яких не може повноцінно функціонувати туристична індустрія. Скажімо, без забезпечення в майбутньому сучасної транспортної інфраструктури туристична галузь України на зможе привабити ні вітчизняного, ні тим паче іноземного туриста. З врахуванням останнього, прогнозовані витрати на

відновлення туристичної індустрії є значно більшими, адже включають витрати на відновлення багатьох інших галузей України.

Рис. 3. Структура загальних втрат економіки України (з урахуванням потреби у відновленні) станом на 13.06.2022 року (складено на основі [8])

Рис. 4. Структура втрат туристичної галузі України (з урахуванням потреби у відновленні) станом на 13.06.2022 року (складено на основі [8])

На основі здійсненого аналізу втрат туристичного бізнесу України від війни, ми пропонуємо комплекс заходів поетапного відновлення діяльності туристичної сфери. Запропонований нами комплекс можна розділити на 5 блоків або частин, які взаємопов'язані між собою і доповнюють ефективність один-одного:

- 1) фінансове забезпечення;
- 2) територіальне вдосконалення туристичних потоків (транспортна логістика);
- 3) галузева оптимізація (поєднання підприємств у кластерні утворення);
- 4) покращення маркетингу шляхом створення національної туристичної маркетингової організації та її дочірніх філій;
- 5) секторальне (видове) вдосконалення туризму України.

Ці теоретичні блоки на практиці дуже часто проникають один в другий і важко піддаються відокремленню, але аналіз кожного з них дасть нам можливість використати міждисциплінарні дослідження і накласти синергетичний ефект на кожний з них зокрема.

Фінансовому забезпеченню ми відводимо першу основну роль, оскільки за два роки існування туристичних підприємств у період COVID-19 вони вичерпали свої заощадження і багато з них вже існували за кредитні позички.

Фіскальна спроможність держави та здатність населення сплачувати користувачькі збори в майбутньому будуть обмеженими. Це буде серйозним стримувальним чинником для будь-яких варіантів державного чи приватного фінансування, а, значить, міжнародну допомогу слід зосередити на грантах, які можна отримувати з різних джерел:

1. «Механізм відновлення України» ЄС, в рамках якого надаються гранти і позики на відбудову. Він фінансується ЄС та державами-членами.
2. «Рахунок для України» МВФ, який є каналом грантів або позик від членів МВФ, їхніх офіційних установ, а також міжурядових установ і організацій для надання допомоги Україні у задоволенні її платіжного балансу та бюджетних потреб.
3. Рамкова програма ЄБРР забезпечення стійкості та засобів до існування у розмірі 2 мільярдів євро, яка, зокрема, зосереджена на відстрочках платежів, простроченні та реструктуризації боргів, а також на екстреному фінансуванні ліквідності для України.
4. Багатодонорський механізм під керівництвом Світового банку для покриття основних державних видатків, таких як державний фонд оплати праці, який уже отримав змішану позику на пільгових і комерційних умовах в розмірі 1,5 мільярда доларів США [18].

Україна могла б скористатися досвідом інших розвинених країн, які постраждали від національних катастроф, та оновити свої плани дій у надзвичайних ситуаціях на майбутнє. Землетрус у Новій Зеландії в 2010/11 році є одним із таких прикладів, інші приклади є в Японії, Італії, Мексиці, Сполучених Штатах тощо.

Транспортна логістика в найближчий період буде залежати від відбудови транспортних шляхів, аеропортів, мостів, а також залежатиме від екологічної ситуації. Адже через нанесені масовані обстріли вода та ґрунт багатьох територій країни

забруднені токсичними речовинами, що в сукупності становить серйозну небезпеку для здоров'я населення. Багато з цих проблем можна вважати транскордонними, тому вплив відчутний не лише в Україні, а й за її межами. Витрати, які несе економіка через непрацездатність інфраструктури відбиваються і на роботі туристичної сфери, тому бажано чим швидше запустити програму інституціалізації реконструкції інфраструктури. За пропозицією Центру економічних та політичних досліджень (CEPR) [19], Європейська комісія (ЄК) запропонувала нову спільну інституцію – Платформу реконструкції України, – якою спільно керуватимуть ЄК та українська влада. Але ця платформа може бути не єдиною з огляду на різні інтереси інвесторів. Очікується, що Платформа реконструкції України координуватиме Стратегічний план реконструкції «Відбудуй Україну», включаючи фінансову допомогу з-за кордону. Розробником та власником плану має бути нещодавно створена Національна рада реформ в Україні. Передбачається, що Європейський Союз та інші партнери нададуть допомогу, яка підвищить ефективність плану. Платформа планує сприяти партнерству між певними локаціями Європейського Союзу та регіонами чи містами України з метою прискорення реконструкції [18].

Щодо екстрених заходів, то перші кроки у відповідь на катастрофу вже робляться. У зв'язку з триваючими бойовими діями виникне потреба у створенні або підтримці роботи ключових служб, а також у визначенні пріоритетів основних заходів з відновлення. Для створення базових умов для реконструкції необхідно буде відновити основні транспортні, електро- та водопровідні сполучення. Україна могла б використати реконструкцію інфраструктури для модернізації своєї мережі зв'язку (наприклад, прокладання оптоволокна під реконструйованими дорогами). У міру відбудови доріг Україні слід розглянути можливість прокладання оптоволоконних кабелів і підключення більшої кількості людей, навіть якщо оператори не зможуть надавати послуги протягом кількох років, у тому числі в сільській місцевості.

Галузева оптимізація туристичної діяльності вже працювала до війни і повинна і надалі продовжуватись. Сприяння бізнес-кластерам у розвитку за допомогою ефективної мережі та інфраструктури знань. Добре продумана політика розвитку кластерів може спонукати компанії до спільної співпраці для розробки комплексних проєктів, сприяти зв'язкам між галуззю та наукою та посилювати міжгалузеву взаємодію. До війни українські туристичні кластери продемонстрували переваги такого об'єднання у Львові та в інших містах. Коли прямі іноземні інвестори знаходяться в таких кластерах, вони, імовірно, будуть більш охочі співпрацювати з іншими місцевими фірмами й організаціями.

Покращення маркетингу шляхом створення національної туристичної маркетингової організації та її дочірніх філій. Для відновлення діяльності туристичної індустрії потрібно підійти до туризму як до комплексного продукту і розробити систему маркетингових засобів стимулювання продажів. Такі заходи може забезпечити тільки маркетингове агентство з туризму, так звані організації з маркетингу дестинації (ОМД) [20]. Ще до початку бойових дій ДАРТ розпочала процес формування Комісії з питань підготовки до створення Національної туристичної організації (НТО), яка

має розробити положення про організаційно-правову форму ОМД та НТО, а також удосконалення законодавчої та нормативно-правової бази діяльності туризму України. Вже була здійснена підготовча робота з обрання представників до складу Комісії від 9 областей України, решту делегатів від інших областей перебувають процесі обрання. Від області може бути обраним лише один представник до складу Комісії. У межах своїх обов'язків він комунікуватиме з органами державної влади та представниками бізнесу свого регіону.

Найбільш впливова міжнародна організація, що займається маркетингом туризму – Європейська туристична комісія (ЄТК) запросила Державне агентство розвитку туризму України приєднатися до організації з безкоштовним трирічним членством, таким чином організація висловила свою солідарність з Україною. Рішення було прийнято під час 103-ї загальних зборів, які проходили 18-20 травня 2022 в Любляні, організовані Словенською туристичною радою. Ця зустріч зібрала керівників національних туристичних органів (НТО) з усієї Європи та асоційованих членів ЄТК з приватного сектору. Голова ДАРТУ Мар'яна Олесків приєдналася до Загальних зборів дистанційно як почесний гість. Членство України в цій організації надасть доступ до всіх його ресурсів і даних досліджень. Завдяки цьому членству ДАРТ матиме кращі можливості для розробки стратегії відновлення українського туристичного сектора після закінчення війни [21].

Основоположним принципом ЄТК є сприяння подорожам як каталізатору миру, розуміння та поваги, тому підтримка українського туризму узгоджується з поточною місією ЄТК щодо зміцнення та просування Європи як дестинації для міжнародних туристів шляхом співпраці.

Секторальне (видове) вдосконалення туризму України буде залежати від попередніх стадій реконструкції туристичної діяльності, але в загальному буде продовженням вже існуючих тенденцій до екологізації та гуманізації туризму. Основними напрямками екологічного туризму виступають оздоровчі походи в гори, сплави річками, скелелазіння та відвідання печер. Гуманізація туризму передбачає розвиток рекреаційних видів туризму, що покращують загальний стан здоров'я та культурного рівня. Так, вже у наших попередніх дослідженнях туризму України з допомогою багатовимірного аналізу, ми визначили пріоритетним лікувально-оздоровчий напрям, оскільки людство на даному етапі надає перевагу профілактиці захворювань [22]. В Україні цей вид туризму забезпечений природними ресурсами, особливо у Передкарпатті та Закарпатті, проте інфраструктура залишалась застарілою і не відповідала міжнародним нормам. Якщо завдяки міжнародним грантам санаторно-курортний комплекс реконструюють, то він зможе обслуговувати споживачів на найвищому рівні. Сьогодні першими споживачами повинні бути учасники бойових дій та постраждалі внаслідок воєнного конфлікту в Україні, а в майбутньому, з налагодженням всіх інших етапів відродження туризму, відновляться і туристичні потоки з-за кордону, як в 2021 році з великих арабських країн (ОАЕ та Саудівська Аравія) [23].

Також перспективним є такий інноваційний вид туризму, як темний туризм, особливо такі його підвиди як туризм місцями бойових дій та некропольний туризм з

метою поклоніння полеглим героям. Ці всі згадувані види туризму підсилуватимуться гастрономічним туризмом, адже кожен регіон України має свої рецепти тієї самої страви і продукти кожного регіону різняться своїми смаковими властивостями. Хто з туристів відмовиться спробувати місцеві колоритні страви? Отож, туристична діяльність в своєму відродженні повинна опиратися на існуючі величезні ресурсні можливості територій, яким національні маркетингові агенції забезпечать потужну промоцію серед країн зарубіжжя.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Аналіз втрат туризму від війни з росією здійснювався нами за кількома напрямками: фактичні витрати у вигляді зниження надходження податків до бюджетів різних рівнів (в тому числі через скорочення кількості платників податків); прямі втрати від руйнувань об'єктів туристичної галузі; непрямі втрати від зменшення доходів від туризму у майбутньому; потреба у відновленні туристичної галузі. Таким чином, ми встановили, що від початку збройного вторгнення росії кількість туристичних підприємств в Україні скоротилася на 10% зі зниженням на 24% загальної суми сплачених податків суб'єктами туризму. Загальна сума прямих збитків через руйнування активів туристичної галузі, з яких 28 об'єктів зруйновано і 21 об'єкт пошкоджено, складає 0,40 млрд грн. (без врахування культурних і релігійних споруд). Загальні непрямі втрати туристичної галузі, що вимірюються зменшенням доходів від туризму, оцінюються в 110,8 млрд грн., що становить 3% всіх непрямих втрат економіки України від російського вторгнення. Загальна попередня потреба у відновленні туристичної галузі оцінюється у 16,80 млрд грн., що складає лише 0,26% від загальної потреби у відновленні економіки України. Нами зроблено висновок, що витрати на відновлення туристичної галузі умовно теж можна поділити на прямі (ремонт та відбудова об'єктів туристичної галузі, витрати на розмінування тощо) та непрямі, наприклад, витрати на відновлення / будівництво доріг, мостів, аеропортів, тобто на створення тих об'єктів, без яких не може повноцінно функціонувати туристична індустрія. З врахуванням останнього, прогнозовані витрати на відновлення туристичної індустрії є значно більшими, адже включають витрати на відновлення багатьох інших галузей України.

На основі здійсненого аналізу втрат туристичного бізнесу України від війни ми запропонували комплекс заходів поетапного відновлення діяльності туристичної сфери, який можна розділити на 5 блоків, які взаємопов'язані між собою і доповнюють ефективність один-одного: фінансове забезпечення; територіальне вдосконалення туристичних потоків (транспортна логістика); галузева оптимізація (поєднання підприємств у кластерні утворення); покращення маркетингу шляхом створення національної туристичної маркетингової організації та її дочірніх філій; секторальне (видове) вдосконалення туризму України. Реалізація цих заходів, у поєднанні з синергетичним ефектом від їх одночасного застосування, дозволить урятувати туристичну індустрію України для нащадків.

Надані пропозиції можуть бути використані при розробці майбутньої Комплексної стратегії відновлення і розвитку туризму України.

Список використаних джерел

1. International tourism consolidates strong recovery amidst growing challenges. 2022. URL: <https://www.unwto.org/taxonomy/term/347>
2. Відновлення туристичних потоків: у 2021 до України приїхало понад 3 млн іноземців. URL: <https://mtu.gov.ua/news/33238.html>
3. Guénette J-D., Kenworthy P. and Wheeler C. Implications of the War in Ukraine for the Global Economy. 2022. URL: <https://thedocs.worldbank.org/en/doc/5d903e848db1d1b83e0ec8f744e55570-0350012021/related/Implications-of-the-War-in-Ukraine-for-the-Global-Economy.pdf>
4. Astrov V., Ghodsi M., Grievesson R. and other. Russia's Invasion of Ukraine: Assessment of the Humanitarian, Economic and Financial Impact in the Short and Medium Term. 2022. URL: <https://wiiw.ac.at/russia-s-invasion-of-ukraine-assessment-of-the-humanitarian-economic-and-financial-impact-in-the-short-and-medium-term-dlp-6132.pdf>
5. The Impact of the War in Ukraine on Global Trade and Investment. Edited by Michele Ruta. 2022. URL: <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/37359>
6. Kulik A. Assessment of damage to real estate caused by the war. 2022. URL: <https://msu.edu.ua/educationandscience/uk/2022/06/05/%d0%b2%d0%b8%d0%bf%d1%83%d1%81%d0%ba-132-2022/?fbclid=IwAR0QpAvEOf-NShmcLa84xKY5x5sk-5cKhKCoqdQiCv63QZnyxO1nNYskDsg>
7. Постанова КМУ №326 від 20.03.2022 «Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/326-2022-%D0%BF#n10>
8. Звіт про прямі збитки інфраструктури, непрямі втрати економіки від руйнувань внаслідок військової агресії росії проти України, та попередня оцінка потреб України у фінансуванні відновлення. 2022. URL: <https://kse.ua/ua/russia-will-pay/>
9. Бойко В.О. і Далевська Н.М. Розвиток туризму після збройних конфліктів у різних країнах світу. Управління змінами та інновації. 2022. URL: <http://cmi.politehnica.zp.ua/index.php/journal/article/view/38>
10. Fastovets O. Post-war tourism: experience for Ukraine. *Economy and Society*, (40). 2022. URL: <http://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1481>
11. Барвінок Н. В. Перспективи розвитку воєнного туризму на території України після закінчення російсько-української війни Актуальні проблеми розвитку економіки регіону. – 2022. – Вип. 18(2). – С. 206-217. URL: <http://lib.pnu.edu.ua:8080/handle/123456789/12643>
12. Війна в Україні може завадити відновленню туризму. URL: <https://news.un.org/ru/story/2022/03/1420802> 22.03.2022
13. Члени Ради Безпеки ООН визнають дії Росії такими, що спрямовані на знищення культурної спадщини українців. URL: https://risu.ua/chleni-radi-bezpeki-oon-viznayut-di-yi-rosiyi-takimi-shcho-spryamovani-na-znishchennya-kulturnoyi-spadshchini-ukrayinciv_n130916
14. Росіяни зруйнували 183 релігійні споруди в Україні. Найбільше на Донеччині. URL: https://risu.ua/rosiyani-zrujnuvali-25-religijnih-sporud-u-harkivskij-oblasti_n131102
15. Бордун О.Ю., Шевчук В.Р. Особливості оцінювання показників сталого (збалансованого) розвитку готельної індустрії України у час пандемії коронавірусу. Вісник Львівського університету. Серія економічна. 2020. Випуск 58. С. 274-285.
16. Турзбір в Україні за перші чотири місяці 2022 року зріс на 65%. URL: <https://www.tourism.gov.ua/blog/turzbir-v-ukrayini-za-pershi-chotiri-misyaci-2022-roku-zris-na-65>

17. Жирій К. Основні втрати ще попереду: українцям розповіли, як війна вдарила по туризму. URL: <https://www.unian.ua/economics/finance/osnovni-vtrati-shche-poperedu-ukrajincyam-rozpozvili-yak-viyna-vdarila-po-turizmu-novini-ukrajina-11866203.html>
18. The OECD-Ukraine partnership. 2022. URL: <https://www.oecd.org/ukraine-hub/policy-responses/the-architecture-of-infrastructure-recovery-in-ukraine-d768a2e4/>
19. Becker, T. et al. A Blueprint for the Reconstruction of Ukraine, Rapid Response Economics, No. 1, CEPR, London. 2022. URL: <https://cepr.org/sites/default/files/news/BlueprintReconstructionUkraine.pdf> (accessed on 17 June 2022).
20. Бордун О. Ю. Формування та оптимізація геопросторової системи туристичних потоків: міжнародний, національний, регіональний та локальний рівні : монографія . – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2019. – 344 с.
21. European travel commission extends complimentary membership to ukraine’s tourism agency. 2022. URL: <https://etc-corporate.org/news/european-travel-commission-extends-complimentary-membership-to-ukraines-tourism-agency/>
22. Шевчук В., Бордун О., Бабенко В. Застосування факторного аналізу для дослідження збалансованого розвитку туристичної дестинації (на прикладі України). Науковий погляд: економіка та управління. 2020. № 4 (70). С.103-109. URL: <https://doi.org/10.32836/2521-666X/2020-70-17>
23. Мальська, М.П., Бордун О.Ю. Медичний і оздоровчий туризм (міжнародні та національні аспекти) навчальний посібник – Київ: вид-во «Каравела», 2022.– 234 с.

References

1. International tourism consolidates strong recovery amidst growing challenges. (2022) Retrieved from: <https://www.unwto.org/taxonomy/term/347>
2. Vidnovlennia turystychnykh potokiv: u 2021 do Ukrainy prykhalo ponad 3 mln inozemtsiv (2022) [Restoration of tourist flow: more than 3 mln foreigners in 2021 arrived in Ukraine] Retrieved from: <https://mtu.gov.ua/news/33238.html> [in Ukrainian].
3. Guénette, J-D., Kenworthy, P. and Wheeler, C. (2022) Implications of the War in Ukraine for the Global Economy. Retrieved from: <https://thedocs.worldbank.org/en/doc/5d903e848db1d1b83e0ec8f744e55570-0350012021/related/Implications-of-the-War-in-Ukraine-for-the-Global-Economy.pdf>
4. Astrov, V., Ghodsi, M., Grieveson, R. and other (2022) Russia’s Invasion of Ukraine: Assessment of the Humanitarian, Economic and Financial Impact in the Short and Medium Term. Retrieved from: <https://wiiw.ac.at/russia-s-invasion-of-ukraine-assessment-of-the-humanitarian-economic-and-financial-impact-in-the-short-and-medium-term-dlp-6132.pdf>
5. The Impact of the War in Ukraine on Global Trade and Investment (2022) Edited by Michele Ruta. Retrieved from: <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/37359>
6. Kulik, A. (2022) Assessment of damage to real estate caused by the war. International scientific journal «Education and Science» Retrieved from: <https://msu.edu.ua/educationandscience/uk/2022/06/05/%d0%b2%d0%b8%d0%bf%d1%83%d1%81%d0%ba-132-2022/?fbclid=IwAR0QpAvEOf-NShmcLa84xKY5x5sk-5cKhKCoqdQiCv63QZnyxO1nNYskDsg>
7. Postanova KМУ №326 vid 20.03.2022 «Pro zatverdzhennia Poriadku vyznachennia shkody ta zbytkiv, zavdanykh Ukraini vnaslidok zbroinoi ahresii Rosiiskoi Federatsii» (2022) [Resolution of CNU №326 vid 20.03.2022 «On the approval of the Procedure for determining damage and losses caused to Ukraine as a result of the armed aggression of

- the Russian Federation»] Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/326-2022-%D0%BF#n10> [in Ukrainian].
8. Zvit pro priami zbytky infrastruktury, nepriami vtraty ekonomiky vid ruinuван vnaslidok viiskovoi ahresii rosii proty Ukrainy, ta poperednia otsinka potreb Ukrainy u finansuvanni vidnovlennia (2022) [Report on direct damage to infrastructure, indirect losses to the economy from the destruction caused by russia's military aggression against Ukraine, and a preliminary assessment of Ukraine's needs for financing recovery] Retrieved from: <https://kse.ua/ua/russia-will-pay/> [in Ukrainian].
  9. Fastovets, O. (2022) Post-war tourism: experience for Ukraine. *Economy and Society*, (40). Retrieved from: <http://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1481>
  10. Boiko, V. O. i Dalevska, N.M. (2022) Rozvytok turyzmu pislia zbroinykh konfliktiv u riznykh krainakh svitu [Development of tourism after armed conflicts in different countries of the world] *Upravlinnia zminamy ta innovatsii*. Retrieved from: <http://cmi.politehnica.zp.ua/index.php/journal/article/view/38> [in Ukrainian].
  11. Barvinok N. V. (2022) Perspektyvy rozvytku voiennoho turyzmu na terytorii Ukrainy pislia zakinchennia rosiisko-ukrainskoi viiny [Prospects for the development of military tourism on the territory of Ukraine after the end of the Russian-Ukrainian war] Retrieved from: <http://lib.pnu.edu.ua:8080/handle/123456789/12643> [in Ukrainian].
  12. Viina v Ukraini mozhe zavadyty vidnovlenniu turyzmu (2022) [The war in Ukraine can hinder recovery of tourism] Retrieved from: <https://news.un.org/ru/story/2022/03/14208022.03.2022> [in Ukrainian].
  13. Chleny Rady Bezpeky OON vyznaiut dii Rosii takymy, shcho spriamovani na znyshchennia kulturnoi spadshchyny ukrainsiv (2022) [Members of UN Security Council recognize Russia's actions as aimed at destroying the cultural heritage of Ukrainian's] Retrieved from: https://risu.ua/chleni-radi-bezpeki-oon-viznayut-diyi-rosiyi-takimi-shcho-spryamovani-na-znishchennya-kulturnoyi-spadshchini-ukrayinciv_n130916 [in Ukrainian].
  14. Rosiiany zruinuvaly 183 relihiini sporudy v Ukraini. Naibilshe na Donechchyni. (2022) [Russians destroyed 183 religious object in Ukraine. Most of all in Donetsk region] Retrieved from: https://risu.ua/rosiyani-zrujnuvali-25-religijnih-sporud-u-harkivskij-oblasti_n131102 [in Ukrainian].
  15. Bordun, O., Shevchuk V. (2020) Osoblyvosti otsynuvannya zbalansovanoho rozvytku hotel'noyi industriyi Ukrayiny v umovakh koronavirusnoyi pandemiyi [Features of assessment of balanced development of the hotel industry of Ukraine in the conditions of a coronavirus pandemic] *Bulletin of Lviv University. The series is economic*. № 58. 274-285 [in Ukrainian].
  16. Turzbir v Ukraini za pershi chotyry misiatsi 2022 roku zris na 65%. (2022) [Tourist tax in Ukraine increased by 65% in the first four months of 2022] Retrieved from: <https://www.tourism.gov.ua/blog/turzbir-v-ukrayini-za-pershi-chotiri-misyaci-2022-roku-zris-na-65> [in Ukrainian].
  17. Zhyrii K. (2022) Osnovni vtraty shche poperedu: ukrainsiam rozpovily, yak viina vdaryla po turyzmu [The main losses are yet to come: Ukrainian were told how the war hit tourism] Retrieved from: <https://www.unian.ua/economics/finance/osnovni-vtrati-shche-poperedu-ukrajincyam-rozpovili-yak-viyna-vdarila-po-turizmu-novini-ukrajina-11866203.html> [in Ukrainian].
  18. The OECD-Ukraine partnership. (2022) Retrieved from: <https://www.oecd.org/ukraine-hub/policy-responses/the-architecture-of-infrastructure-recovery-in-ukraine-d768a2e4/>
  19. Becker, T. et al. (2022) A Blueprint for the Reconstruction of Ukraine, Rapaid Response Economics, No. 1, CEPR, London, <https://cepr.org/sites/default/files/news/BlueprintReconstructionUkraine.pdf> (accessed on 17 June 2022).

20. Bordun, O. Yu. (2019) Formuvannya ta optymizatsiia heoprosstorovoi systemy turystychnykh potokiv: mizhnarodnyi, natsionalnyi, rehionalnyi ta lokalnyi rivni [Formation and optimization of geospatial system of tourist flows: international, national, regional and local levels]: monohrafiia. – Lviv: LNU imeni Ivana Franka, – 344 s. [in Ukrainian].
21. European travel commission extends complimentary membership to ukraine’s tourism agency (2022) Retrieved from: <https://etc-corporate.org/news/european-travel-commission-extends-complimentary-membership-to-ukraines-tourism-agency/>
22. Shevchuk, V., Bordun, O., Babenko, V. (2020) Zastosuvannya faktornoho analizu dlya doslidzhennya zbalansovanoho rozvytku turystychnoyi destynatsiyi (na prykladi Ukrainy) [Zastosuvannya faktornoho analizu dlya doslidzhennya zbalansovanoho rozvytku turystychnoyi destynatsiyi (na prykladi Ukrainy)]. *Scientific view: economics and management*. № 4 (70). 103-109 [in Ukrainian].
23. Malska, M.P, Bordun, O. Ju. (2022) Medychnyi i ozdorovchyi turyzm (mizhnarodni ta natsionalni aspekty) [Medical and Health tourism (international and national aspects)] navchalnyi posibnyk – Kyiv: vyd-vo «Karavela» – 234 s [in Ukraine].

LOSSES AND RESCUE AREAS OF TOURISM BUSINESS UNDER THE WAR IN UKRAINE

Oresta Bordun¹, Vira Shevchuk², Volodymyr Monastyrsky³, Olha Luchka⁴

¹*Ivan Franko National University of Lviv,
41 Str. Doroshenka, Lviv, 79000,
e-mail: oresta.bordun@lnu.edu.ua; ORCID: 0000-0002-2003-2013*

²*Ivan Franko National University of Lviv,
18 Prospekt Svobody, Lviv, 79008,
e-mail: vira.shevchuk@lnu.edu.ua; ORCID: 0000-0002-0925-6489*

³*Ivan Franko National University of Lviv,
41 Str. Doroshenka, Lviv, 79000,
e-mail: volodymyr.monastyrsky@lnu.edu.ua; ORCID: 0000-0003-3942-8496*

⁴*Ivan Franko National University of Lviv,
18 Prospekt Svobody, Lviv, 79008,
e-mail: olha.luchka@lnu.edu.ua*

Abstract. The purpose of the article is to assess the losses of domestic tourism from Ukraine’s war with russia and to provide recommendations for saving the tourist business based on this analysis. The analysis of tourism losses from the war with russia was carried out in several directions: actual expenses in the form of a decrease in tax revenues to the budgets of various levels (including due to a reduction in the number of taxpayers); direct losses from the destruction of tourist industry facilities; indirect losses from the reduction of income from tourism in the future; the need to restore the tourism industry. Thus, since the beginning of the armed invasion of Russia, there has been a 10% decrease in the number of tourist enterprises with a 24% decrease in the total amount of taxes paid by tourism entities. The total amount of direct losses due to the destruction of tourism industry assets, of which 28 objects were destroyed and 21 objects were damaged (excluding cultural and religious buildings), is UAH 0.40 billion. The total indirect losses of the tourism

industry, measured by the decrease in income from tourism, are estimated at UAH 110.8 billion, which is 3% of all indirect losses of the Ukrainian economy from the Russian invasion. The total preliminary need for the restoration of the tourism industry is estimated at 16.80 billion UAH, which is only 0.26% of the total need for the restoration of the economy of Ukraine. We concluded that the costs of restoring the tourism industry can also be divided into direct (repair and reconstruction of tourist industry facilities, costs of demining, etc.) and indirect, for example, costs of the restoration / construction of roads, bridges, airports, without which the tourist industry cannot function normally. So, the projected costs for the recovery of the tourism industry are much higher because they include the costs for the recovery of many other branches of Ukraine.

Based on the analysis of the losses of the tourism business of Ukraine from the war, we proposed a set of measures for the gradual recovery of tourism activities, which can be divided into 5 blocks or parts that are interconnected and complement each other's effectiveness: financial support; territorial improvement of tourist flows (transport logistics); industry optimization (combination of enterprises into cluster formations); improving marketing through the creation of a national tourism marketing organization and its affiliates; sectoral improvement of tourism in Ukraine. The implementation of these measures, combined with the synergistic effect of their simultaneous application, will save the tourism industry of Ukraine for posterity.

Key words: tourism, tourism business, tourism industry, tourism subjects, losses, expenses, tourist tax.

Стаття надійшла до редакції 31.03.2022

Прийнята до друку 23.05.2022

УДК 336.226.11;
JEL: H22, H26

ПОДАТКОВІ ПЕРЕВІРКИ У ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Віра Кміть

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
79008, м. Львів, просп. Свободи, 18,
e-mail: vira.kmit@lnu.edu.ua; ORCID ID: 0000-0001-6845-8139*

Анотація. *В статті розкриті особливості проведення податкових перевірок бізнесу контролюючими органами.*

Наголошено, що починаючи з 18 березня 2020 року в Україні існує заборона на проведення податкових перевірок – як під час карантину, так і під час воєнного стану – але з низкою винятків.

Проаналізовано зміни, які були внесені впродовж перших п'яти місяців дії воєнного стану, до Податкового кодексу України окремими законодавчими актами.

Перший «воєнний» Закон продовжив дію карантинного мораторію на податкові перевірки в умовах воєнного стану, а наступні чотири внесли відповідні зміни до ПКУ, впроваджуючи деякі виключення із мораторію окремих видів податкових перевірок. Таким чином, на час дії в Україні воєнного стану будь-які податкові перевірки не можуть розпочатися, а ті, що були розпочаті – призупиняються. Винятком є камеральні та фактичні перевірки, а також документальні позапланові перевірки, які проводяться на звернення платника податків. Підставами для таких перевірок є отримання контролюючим органом відповідної інформації про наявність порушення платником податкового чи валютного законодавства.

Ключові слова: *податковий контроль, податкові перевірки, камеральні перевірки, фактичні перевірки, документальні перевірки, воєнний стан, карантинні обмеження.*

Постановка проблеми. Із початком війни та введенням воєнного стану в Україні відбувались відповідні зміни, що стосуються багатьох фінансово-економічних аспектів, серед яких значне місце відводиться податковим перевіркам, що являються важливою складовою державного контролю.

Важливою умовою ефективного функціонування системи адміністрування податків в країні є наявність податкового контролю, який би гарантував належну податкову культуру платників податків при відносинах із контролюючими органами, що наділені особливими податковими правами та обов'язками. Податки, збори та інші податкові платежі, що формують дохідну частину державного бюджету, також беруть участь у процесах регулювання централізованих державних фондів, а, отже, потребують належного державного контролю в частині повноти і своєчасності сплати платежів